



## Mobilitási politika mint járványkezelési politika

### A schengeni rendszer a koronavírus-válság idején

Georg Vobruba

GEORG VOBRUBA: Universität Leipzig, Institut für Soziologie – vobruba@rz.uni-leipzig.de

Fordította: Nylas Mihály

**ABSZTRAKT** A tanulmány a pandémia schengeni térség mobilitására gyakorolt hatásait állítja középpontba. Európa sűrűn integrált mobilitási hálózatában az intézményesített kereteken túl jelentős szerepe van annak a szokásjognak, hogy az emberek szabadon áramolhatnak a térségben. A vizsgált időszakban a mobilitási korlátozásokat a Schengeni Határellenőrzési Kódex mentén, ugyanakkor annak rugalmasságát és az intézményesített európai szabályozásokat figyelembe véve hajtották végre. A tanulmány kiinduló gondolata, hogy a külső-belső határok ellenőrzési mechanizmusait – kettős kódolás, belső liberalizáció – a közös érdekek és kölcsönös függőségek tartják életben. A határellenőrzésekre vonatkozó speciális kivételek már a menekültáramlás idején cselekvésre készítették az érintett államokat, majd a koronavírus-járvány idején a belső határellenőrzés ideiglenes visszaállításával kapcsolatos bejelentések száma tovább nőtt. A tanulmány kitér többek között a határzárak és azok enyhítése mögött meghúzódó érdekekre, a politikai logika és a turizmus jelentősége mentén, valamint a belső és külső határellenőrzések vonatkozásában megfigyelhető aszimmetrikus dinamikára. Végül felhívja a figyelmet a határellenőrzések technológiai fejlődésének és az útlevelek mobilitási értékének pandémiával való összefüggéseire.

**Kulcsszavak:** pandémia, schengeni rendszer, mobilitási politika, határellenőrzések

### Mobility Policy as Pandemic Policy

#### The Schengen Regime in the Corona Crisis

**ABSTRACT** The study focuses on the impact of the pandemic on mobility in the Schengen area. In Europe's densely integrated mobility network, in addition to the institutionalised framework, the customary-law of people to move freely within the area plays an important role. During the period under review, mobility restrictions were implemented within the framework of the Schengen Borders Code, taking into account its flexibility and the institutionalised European rules. Initial idea for the study, that the control mechanisms of external-internal borders – dual coding, internal liberalisation – are kept alive by common interests and interdependencies. The special exceptions to border controls had already prompted the states concerned to take action during the refugee flows, and the number of notifications of temporary reintroduction of internal border controls increased further during the coronavirus epidemic. The study discusses, among other things, the interests behind border barriers the political logic and the importance of tourism behind their relief and the asymmetric dynamics between internal and external border controls. Finally, it draws attention to the links between the technological development of border controls and the mobility value of passports and the pandemic.

**Keywords:** pandemic, schengen regime, mobility policy, border controls



## I. AGGODALOM ÉS HISZTÉRIA KÖZÖTT

Évek óta a napi téma: mobilitási politika a világjárványban. Itt, határázár, mert a veszély kívülről jön, ahogy a populista hiedelem tartja (Vobruba 2020: 145). Ott, határellenőrzések, először azért, hogy a mobilitást általában lelassítsák, majd szelektíven újra lehetővé tegyék. Obszcén oltás-apartheid nyafogás azok részéről, akik nem hajlandók beoltatni magukat. Félelem és vágyakozás között ingadozó spekulációk a következményekről: a politikailag erőltetett lezárások következtében duzzadó nemzeti egoizmus (Krastev 2020). Schengen veszélyben van. Ha Schengen megbukik, Európa is megbukik. Az Európai Unió inog.

Az Európai Bizottság kevésbé hisztérikus, de azért aggódik: „A Covid19-járvány példa nélküli kihívást jelent és jelentős feszültséget keltett a schengeni térségben, ami sok tagállamot arra készítetett, hogy ismét bevezesse a belső határellenőrzést, ezzel olykor veszélyeztetve az egységes piac megfelelő működését. Ezeknek a határellenőrzéseknek a hatása különösen a koordináció hiányában érződött, főleg a határokon átnyúló térségekben. A belső határellenőrzések újbóli bevezetése után a kamionoknak órák hosszat kellett sorban állniuk az egyik tagállamból a másikba történő átkeléskor, jelentősen rombolva az EU-n belüli ellátási láncokat. Így a Covid19-járvány előtérbe helyezte Schengen gazdasági következményeit és az egységes piaccal való lényegi kapcsolatát. Ezenkívül a határázárak komolyan érintik az állampolgárokat is, különösen a határ menti övezetekben, mivel tényleges hatással vannak a mindennapi életükre.” (European Commission 2021: 1).

Valójában mi változott a schengeni térség külső és belső határain a Covid19-járvány alatt, és e változások közül melyek lesznek tartósak?

## II. A SCHENGENI KÓDEX FŐBB PONTJAI

Az európai mobilitás- és határpolitika politikai területét a 2016. március 9-től alkalmazandó Schengeni Egyezmény (Schengeni Határellenőrzési Kódex) szabályozza. A járványügyi politika tehát illeszkedett az intézményesített európai szabályozáshoz. Mik a legfontosabb pontok? A Schengeni Egyezmény belsőleg és külsőleg is szabályoz. A schengeni térségen belül szabályozza a személyek alapvetően szabad mozgását. A Schengeni Határellenőrzési Kódex 22. cikkelye kimondja: „A belső határokat bárhol át lehet lépni anélkül, hogy a nemzeti hovatartozásuktól függetlenül határellenőrzést végeznének a személyeken.” Belsőleg Schengen nagyarányú liberalizációs programként működik (Vobruba 2016). Az országon belüli szabad mozgás közös érdeké teszi a külvilággal szembeni ellenőrzést. Ez „kettős kódú határokat” hoz létre, azaz olyan határokat, amelyek egyszerre nemzeti határok és az EU külső határai (Vobruba 2012; Hilpert 2020). A Schengeni Határellenőrzési Kódex 5. cikkelye szabályozza az EU külső határának módoszatait: „A külső határokat csak határátkelési pontokon és a forgalom számára kijelölt időpontokban lehet átlépni.” Harmadik ország állampolgárai számára a határátkeléshez szükséges: érvényes úti okmányok, általában vízum, elégséges pénzügyi eszközök, a belépéshez szükséges elismert ok, a Schengeni Információs Rendszerbe (SIS) való belépés tilalma szerinti megfelelő – azaz a belépni szándékozók nem körözött és más módon nemkívánatos személyek.

A belső liberalizáció és a külső kettős kódolás egyértelműen forradalmi újítások. A klasszikus államiség egyik alapelemét alkotják újra a „posztnacionális határállapotok” (Vobruba



2012) létrehozásával. Miért? A belső liberalizációval és a külső kettős kódolással a tagállamok lemondanak a nemzetállam egyik alapeleméről, a nemzeti határait fölötti ellenőrzésről. A belső határokon általában többé nem alkalmaznak ellenőrzést. A külső határok tekintetében összetett érdekösszefonódások és egymást átfedő hatáskörök alakulnak ki az állami és az uniós szint között (Eigmüller 2007, Müller 2014, Hilpert 2020), ezek közös nevezője a kiterjedt határzár. Ez utóbbi egyik kifejeződése a Frontex – az EU határvédelmi ügynöksége – hatáskörének és pénzügyi eszközeinek bővülése.

### III. RUGALMASSÁG A SCHENGENI KÓDEXBEN

A Schengeni Határellenőrzési Kódex bizonyos mértékig kivételeket tartalmaz a belső és a külső határok esetében is. Bizonyos feltételek megléte esetén lehetséges a külső határokon a beutazási ellenőrzések enyhítése és a belső határokon a határellenőrzés újbóli bevezetése. „A külső határokon kivételes és előre nem látható körülmények hatására enyhülhetnek a határellenőrzések. Ilyen kivételes és előre nem látható körülményeknek tekintendők azok a helyzetek, mikor az előre nem látható események olyan erős forgalmat okoznak, ami a határátkelő helyeken túl hosszú várakozási időhöz vezet, és minden erőforrást kimerítettek a személyzet, a létesítmények és a szervezet tekintetében.” (9. cikkely [1]) Ezt nevezhetjük talán turisztikai kivételnek. Az EU belső határain végzett ellenőrzések kivételes újraindítását a Schengeni Kódex 2. fejezete (25–35. cikkelyek) szabályozza. Az alapelv a következő: „Ahol a belső határellenőrzés nélküli térségben komoly veszély fenyegeti egy tagállam közrendjét és belső biztonságát, az érintett tagállam a belső határai egészében vagy egyes részein kivételesen újból bevezetheti a határellenőrzést legfeljebb 30 napos korlátozott időtartamra, vagy a súlyos fenyegetés előre látható idejére, ha az meghaladja a 30 napot. A belső határokon a határellenőrzés ideiglenes visszaállításának hatásköre és időtartama nem haladhatja meg a súlyos fenyegetés kezeléséhez szükséges minimális mértéket.” (25. cikkely [1])

Az integráció hívei hajlamosak a Schengeni Kódexben található kivételeket következtetlenségeknek tekinteni és az integrációs folyamat nemkívánatos visszaeséseinek tartják ezek alkalmazását. Számomra kérdésesnek tűnik, hogy ez lenne az egyetlen lehetséges nézet. Különösen a 2015-ben kezdődő migrációs válság és a 2020 utáni koronavírus-járvány olyan társadalmi feszültségeket keltettek, amelyek valószínűleg lerombolták volna a schengeni intézményes komplexumot, ha nem lett volna lehetőség a derogációs szabályok alkalmazására. Ennek fényében a Schengeni Kódex derogációs lehetőségei rugalmassági tartalékot jelentenek. A kivételek révén intézményesített rugalmasság lehetővé teszi olyan problémák kezelését, amelyek egyébként kétségkívül túlterhelnék az intézményes kereteket. Természetesen a feltételezett kudarc nem bizonyítja a Schengeni Kódexben foglalt kivételek szerepét. De legalább egymással összevetve mérlegelni kell a két olvasatot: a szabad mozgással kapcsolatos kivételek mint potenciális veszély, vagy mint az európai integráció rugalmassági tartaléka. Persze a szabad mozgásra vonatkozó szabályok rugalmas kezelése és az integráció fenyegetése közötti határvonalat átlélik, ha a mobilitás korlátozása ideiglenes intézkedésből a nemzeti szuverenitás alapelvévé válik. De erre nemigen van példa.



#### IV. A MOBILITÁS KORLÁTOZÁSÁNAK TENDENCIÁJA

Ezzel elérkeztünk a pandémia politikához mint mobilitási politikához. Mióta a Schengeni Kódex hatályba lépett, a Bizottság 312 „tagállami értesítést kapott a határellenőrzés belső határokra történő ideiglenes visszaállításáról” (2021. július 7-i adat). Összességében az értesítések gyakorisága az idő múlásával exponenciálisan növekszik. 2006-tól 2015. május 15-ig 36 értesítés volt. 2015. szeptember 9-én megérkezett a Bizottsághoz (Németországtól) az első bejelentés a menekültáramlással kapcsolatban. Azóta a Covid19-járvány kitöréséig 81 bejelentés történt – ezek többnyire, bár nem kizárólag a menekültáramláshoz kapcsolódtak. Először 2019. október 31-én jelentették (Franciaországból) a határellenőrzés Covid19-járványhoz kötődő újbóli bevezetését, utána 194 értesítés történt a határellenőrzés ideiglenes visszaállításáról, majdnem kizárólag a pandémia elleni védekezés indoklásával.

A határzár a vilájjárvány kezdetekor egyfajta politikai ijesztgetés volt. De csakhamar kiderült, hogy a határokon átnyúló mobilitás blokkolása csak korlátozottan lehetséges és hasznos. A határzárak lehetőségeit korlátozzák a munkaerőpiacok és a termelési folyamatok kölcsönös függőségei. Mivel gazdaságilag elengedhetetlen az emberek határokon átnyúló mozgása, hamar helyreállították a mozgás szabadságát. A járványpolitika szempontjából a mobilitást gátló akadályoknak csak egymástól jelentősen különböző régiók között van értelme. Viszonylag hosszú időbe telt, amíg ez a felismerés a cselekvést motiváló politikailag releváns tudássá vált, és ezt ismétlődő módon átfedi a retorzió politikai logikája: beutazási korlátozások olyan beutazási korlátozásokra adott reakcióként, amiket más államok barátságtalan lépésének tartanak.

A pandémia kezdetén (2020 tavaszán és a nyár elején) rövid ideig általánossá váltak a határzárak, de a határok hamar ismét átjárhatóak lettek az olyan speciális csoportok számára, mint a kamionsofőrök, betakarítást végző munkások, gondozók, ingázók. Ez azonban nem vonatkozott a lakosság sokkal szélesebb köreire, akik mozgását korlátozták a járvány féken tartása érdekében. Itt számos, állandóan változó korlátozás lépett érvénybe, például beutazási korlátozások, az országba belépők elszállásolási tilalma, és az országba visszatérők számára elrendelt karanténkötelezettségek formájában.

#### V. A MOBILITÁS MÖGÖTTI ÉRDEKEK

Honnan ered az a nyomás, amely támogatja a személyek szabad mozgását és társadalmilag védi a schengeni vívmányokat? 2020. szeptember 4-én a Bizottság meglehetősen erőtlen ajánlásokat adott ki „az Európai Unió belüli szabad mozgást korlátozó intézkedések egyértelműségének és kiszámíthatóságának javítására.”<sup>1</sup> A Bizottság és az Európai Parlament a szabad mozgás örékek tekinti magát, de nagyon korlátozott végrehajtási jogkörük van. Tehát akkor mi védheti a személyek szabad mozgását? Van-e a schengeni térségnek a Schengeni Egyezményben foglalt állami kötelezettségvállalásokon túl társadalmi támasza?

A mobilitás fő mozgatórugói a turisták és a turizmus. A turisták nagyon sokan vannak, a turizmus nagyon befolyásos egyes tagállamokban. Európának hatalmas a mobilitási potenci-

<sup>1</sup> [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/ip\\_20\\_1555](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/ip_20_1555)



álja. 2016-ban körülbelül 400 millió turistaút volt Európában. Az európaiak mintegy 40 százaléka utazik külföldre, többségében (az esetek 80 százalékában) Európán belülre. Az ilyen adatok alapján Jan Delhey és szerzőtársai arra a következtetésre jutottak, hogy Európa a legsűrűbben integrált mobilitási hálózat a világon. „Semmi esetre sem túlzó állítás, hogy mára Európa (főleg az EU Európa) majdnem teljesen integrálódott a turizmus terén.” (Delhey et al. 2020: 154). Feltételezhető, hogy a transznacionális mobilitást egyfajta szokásjognak tekintik, és hosszabb távon nem fogadják el a mobilitás korlátozásait. A Schengeni Kódex szabályai intézményes kereteket nyújtanak az emberek által ténylegesen gyakorolt szabad mozgáshoz. Így a sűrű európai mobilitási hálózat Rainer Lepsius híres állításának gyakorlati példájaként fogható fel: „Die Institutionenbildung geht der Bewusstseinsbildung voraus.” (Lepsius 2013: 189)<sup>2</sup> És pontosan ez az, ami visszahatóan működik. Az emberek Schengen által keltett elvárásai és gyakorlatai társadalmilag támogatják a schengeni intézményt. Ennek eredményeként az európai integrációt nem visszafordíthatatlanul, de erősen biztosítja a „kapcsolat hatalma” (Deutschmann et al. 2018). Ennek a fontossága abban is látható, hogy a szabad utazás a védőoltás felvételének lényeges ösztönzője.

A határokon átnyúló mobilitás a schengeni térségben egyáltalán nem állt le a járvány idején. Néhány adat ennek szemléltetésére. Az osztrák statisztikai hivatal jelentése szerint 2020-ban 52,7 százalékkal csökkent a külföldi turisták beutazása Ausztriába. Ez meredek csökkenés, de még mindig 15,09 millió esetet jelent, azaz az osztrák határt 30,18 milliószor lépték át. 2019 és 2020 között 39,56 millióról 12,45 millióra csökkent a Németországba érkező külföldiek száma. Ez nagyjából kétharmados csökkenést jelent – ami sok a szállásadóknak stb. – de még így is 24,9 millió határátlépés történt.

## VI. AZ ÁLTALÁNOS KORLÁTOZÁSOKTÓL A SZELEKTÍV HATÁROKIG

Van egy alapvető különbség a schengeni térségen belüli összes mobilitási korlátozás (úgy mond a normál kivételek) terén a koronajárvány előtti és a pandémia alatti mobilitási politika között. Normál esetben az a cél, hogy megakadályozzák bizonyos csoportok (a „veszélyes személyek”) határátkelését. Mindenki más mobilitásának akadályozása járulékos veszteség. Ezzel szemben a pandémia kezdetén és csúcán a határellenőrzések célja az volt, hogy általában akadályokat állítsanak a mobilitás útjába és csökkentsék a mobilitás ösztönzőit a fertőzési láncok megszakítása érdekében. Mindkét változat a „szelektív határokról” szól (Eigmüller, Vobruba 2009: 497f.; Vobruba 2012: 103f.; Mau et al. 2012): az egyik esetben arról van szó, hogy bizonyos csoportokat ne engedjenek át, a másikban pedig arról, hogy csak bizonyos csoportokat engedjenek át a határokon. Az egyik esetben a szabad mobilitásról és meghatározott csoportok mobilitásának akadályozásáról van szó, a másik esetben meghatározott kivételekkel mindenkit érintő mobilitási korlátozásokat alkalmaznak. A különbséget úgy tekinthetjük, hogy a határon megfordul a bizonyítási teher: a „normál kivételek” esetében a hatóságnak kell bizonyítania, hogy az egyének nem felelnek meg a határátkelés feltételeinek. A pandémia idején viszont elvileg mindenkinek bizonyítania kell, hogy megfelel a határátlépés feltételeinek. Bár mindkét változat a Schengeni Kódex kivételekkel kapcsolatos szabályozásá-

<sup>2</sup> „Az intézményépítés megelőzi a tudatosság építését.”



nak hatálya alá tartozik, de jelentősen különböznek egymástól a határellenőrzés tényleges érvényesítésében: normál esetben a határátkelés megtagadása a kivétel, a pandémia alatt viszont az akadálytalan határátkelés a kivétel.

Ennek a megkülönböztetésnek fontos következménye van: a szokásos kivételes esetekben csak határellenőrzésről lehet szó, míg a pandémia alatti mobilitási politika esetében a határellenőrzésen kívül más eszközök is vannak a mobilitás korlátozására. Először is, bizonyos mértékben digitális megoldások helyettesíthetik a mobilitást (videokonferencia stb.). A konferenciát videóval is meg lehet csinálni, egy futballcsapat szurkolóik hangja általi támogatását nem. Másodsor, a politika a mobilitási lehetőségek korlátozásáról a mobilitási motívumok felé tolódott el. Az elszállásolással kapcsolatos tilalmak és a kötelező karantén elrendelése nem lehetetlenítették el, csak kevésbé vonzóvá tették a határátkelést. És harmadszor, nemcsak az államhatárokon, hanem az egyes országokon belül is ellenőrzésre került sor. Néhány példa. Ausztria: Wiener Neustadtból csak negatív teszttel lehet kilépni (2021. március 9.), ezt elvben azoknak a területeknek a határán ellenőrzik, amelyekben 7 nap alatt 400-nál több eset fordult elő. Portugália: 2021. június 19–21. között Lisszabont csak a külföldiek – turisták – és az elfogadható okkal rendelkezők hagyhatták el. Olaszország: többféle mobilitási korlátozás az egyes régiókban előforduló megbetegedések száma és az utasok immunitásbeli helyzete (oltott, tesztelt, betegségből felgyógyult) alapján.

Itt alakul ki a közeljövő. A járvány időtartamának növekedésével a schengeni térség általános mobilitási korlátozásai egyre inkább visszatértek a normál kivételekhez. Majdnem. Ez azt jelenti, hogy a határok általános átjárhatósága lesz ismét a normális állapot. A mobilitási korlátozások a speciális jellemzőkkel rendelkezők esetében alkalmazott kivételek lesznek: jelen esetben azokról van szó, akik nem tudják bizonyítani, hogy nem fertőzőek. Ez azonban feltételezi, hogy alapvetően mindenki meghatározhatja az immunitási státuszát. Ez megközelítőleg célzott véletlenszerű mintavétellel, de tökéletes eredménnyel csak olyan biotechnikai ellenőrzési rendszerekkel érhető el, amelyek finoman válogatnak a releváns mobilitási kritériumok között – ezek a többség számára nemigen észrevehetőek, vagy az utazók nagy része adminisztratív leegyszerűsítésnek gondolja. Amíg tart a járvány, az oltottság – legalábbis látsens módon – lényeges szelektivitási szempont. Így az oltásellenesek bebetonozzák azt a helyzetet, amit „oltási apartheidként” elutasítanak. A schengeni térségen belüli mozgásszabadsághoz való elvi visszatérés együtt jár a „szelektív határok” technikailag fejlettebb szintet eredményező továbbfejlesztésével: ellenőrzés alig láthatóan és nagy felbontásban.

## VII. ASZIMMETRIKUS DINAMIKA

Az Európai Unió belső és külső határainak kapcsolatában mindig volt egy beépített dinamika (Vobruba 2007). Ha az EU/Schengen térségben változik a helyzet, annak azonnali hatása van a külső határookra. A belső ellenőrzések leépítése szigorú ellenőrzési igényhez vezet az EU külső határain. Most legutóbb láthattuk, hogy a pandémia újabb tanulsággal szolgált: ez a dinamika aszimmetrikusan működik. A belső határok megnyitása a külső határ zárásához vezet. Ezzel szemben a határellenőrzések újbóli bevezetése a belső határokon egyáltalán nem csökkenti a külső határ zártságát. Ebbe a logikába illeszkedik a Bizottság nyilatkozata a schengeni rendszer megerősítéséről és továbbfejlesztéséről. Ennek középpontjában az EU külső határán végzett



ellenőrzésekre vonatkozó javaslatok vannak. „Mivel a külső határt – a levegőben, a szárazföldön vagy a tengeren – átlépő minden személy szabadon utazhat a tagállamokba és a tagállamokon belül, Schengen léte feltételezi a külső határok szilárd igazgatásába vetett nagyfokú bizalmat.” (European Commission 2021: 4) Ez az úgynevezett irreguláris migráció elleni küzdelem nézőpontja, az információs technológia fejlesztésére összpontosít (Eurodac rendszer)<sup>3</sup>, és első látásra semmi köze a pandémiához. Hasonlóképpen hangsúlyozzák az EU külső periferiájával való együttműködés fontosságát – az előretolt migráció elleni védelemként felfogott európai szomszédságpolitika értelmében. A belső módszerek ehhez hasonlóan alakulnak. Az Előzetes Utasinformációs Rendszert (Advance Passenger Information System – APIS)<sup>4</sup> ki kell terjeszteni a schengeni térségen belüli repülőjáratokra. „Ez a változás kiterjesztené a tagállamok rendelkezésére álló kompenzációs intézkedések eszköztárát, lehetővé téve a bűnüldöző hatóságok számára egy kockázatalapú adatbázison alapuló megközelítést a schengeni térségben.” (European Commission 2021: 13) Ez tartalmazhatja a fertőzési kockázatokat is.

A Bizottság 2021-es dokumentuma a Covid-járványt csak egyfajta keretnarratívaként használja az EU határpolitikájának technológiailag fejlettebb szinten való folytatásához. Vagy a Covid a fehér elefánt a határpolitikai eszmetérben: az EU külső határán és magában a schengeni térségben a biztonság technikai erősítésének motívumaként a fertőzést nem említik, de gondolják. Sőt, a járványpolitikai regisztráció és a védettségi státusz igazolása (oltási nyilvántartás, oltási útlevél stb.) hozzájárul az ellenőrzési technológiák fejlesztéséhez.

Már most is nagy különbségek vannak az útlevelek mobilitási értékében. Az EU útlevelek a legjobbak között (110 közül a 3–16. helyen) vannak a világon. A német útlevél vízum nélkül 191, a horvát útlevél 173 országba történő belépésre jogosítja a tulajdonosát. Ezzel szemben az afgán útlevél vízum nélkül 26 országba való belépést tesz lehetővé. (The Henley Passport Index 2021<sup>5</sup>). Az immunitási szintek világmértékű eltérései egyrészt növelik az egyes célrégiók vonzerejét, másrészt sok országban tovább rontják az útlevelek mobilitási értékét. Ugyanakkor az északi féltekén kívüli oltottsági lemaradás cinikusan, de hatékony módon legitimálja a külvilággal szembeni uniós határzárakat.

## IRODALOM

- Delhey, J. – Deutschmann, E. – Verbalyte, M. – Aplowski, A. (2020): Netzwerk Europa. Wie ein Kontinent durch Mobilität und Kommunikation zusammenwächst. Wiesbaden. Springer VS. S. 154. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-30042-5>
- Deutschmann, E. – Delhey, J. – Verbalyte, M. – Aplowski, A. (2018): The power of contact: Europe as a network of transnational attachment. *European Journal of Political Research*. 57(4): 963–988. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12261>

<sup>3</sup> Az Eurodac az EU menekültügyi ujjlenyomat-adatbázisa. Lásd „az Európai Unió első multinacionális biometrikus rendszerének” részletes magyarázatát a rendszer szolgáltatójától, a THALES-tól. <https://www.thalesgroup.com/en/markets/digital-identity-and-security/government/customer-cases/eurodac>

<sup>4</sup> Az USA esetére lásd <https://nbaa.org/aircraft-operations/international/customs-and-regulatory-issues/apis/>

<sup>5</sup> <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=The+Henley+Passport+Index+2021>



- Eigmüller, M. (2007): Grenzsicherungspolitik. Funktion und Wirkung der europäischen Außengrenze. Wiesbaden: Springer VS.
- Eigmüller, M. – Vobruba, G. (2009): Selektive Grenzöffnung im Rahmen der Europäischen Nachbarschaftspolitik. In: Möllers, M. H. W. – Van Ooyen, R. Chr. (Hg.): Jahrbuch öffentliche Sicherheit 2008/2009. Frankfurt a. M.: Verlag für Polizeiwissenschaft. 493–503.
- European Commission 2021. A strategy towards a fully functioning and resilient Schengen area. Brussels, 2.6.2021. COM(2021) 277 final. S. 1
- Heinemann, T. – Weiß, M. G. (2016): Biotechnologische Grenzregime. In: Heinemann, T. – Weiß, M. G. (Hg.): An der Grenze. Die biotechnologische Überwachung von Migration. Frankfurt a. M., New York: Campus.
- Hilpert, I. (2020): Die doppelt codierte Grenze und der Nationalstaat in Europa. Eine Untersuchung am Beispiel der Republik Italien. Wiesbaden: Springer VS. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-29744-2>
- Krastev, I. (2020): Ist heute schon morgen? Wie die Pandemie Europa verändert. Berlin: Ullstein.
- Lepsius, M. R. (2013): Die Europäische Union. Ökonomisch-politische Integration und kulturelle Pluralität. In: Lepsius, M. R.: Institutionalisierung politischen Handelns: Wiesbaden. Springer VS. 185–203. [https://doi.org/10.1007/978-3-658-01326-4\\_12](https://doi.org/10.1007/978-3-658-01326-4_12)
- Steffen, M. – Brabandt, H. – Laube, L. – Roos, Ch. (2012): Liberal States and the Freedom of Movement. Selective Borders, Unequal Mobility. Hundmills, Basingstoke: Palgrave.
- Müller, A. (2014): Governing Mobility Beyond the State. Centre, Periphery and the EU's External Borders. Hundmills, Basingstoke: Palgrave. <https://doi.org/10.1057/9781137389428>
- Vobruba, G. (2007): Die Dynamik Europas. Wiesbaden: Springer VS.
- Vobruba, G. (2012): Der postnationale Raum. Weinheim, Basel: Beltz Juventa.
- Vobruba, G. (2016): Borders Within the Dynamism of Europe. European Migration Regimes Between Exclusion and Inclusion. In: David L. Leal, Nestor P. Rodríguez (eds.): Migration in an Era of Restriction and Recession. Springer International Publishing Switzerland. 165–174. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-24445-7\\_9](https://doi.org/10.1007/978-3-319-24445-7_9)
- Vobruba, G. (2020): Einfachdenken in der komplexen Gesellschaft. Das Volk, die repräsentative Demokratie und der Populismus. In: Endreß, M. – Nissen, S. – Vobruba, G.: Aktualität der Demokratie. Weinheim, Basel: Beltz Juventa. S. 145ff.
- Wang, Z. (2021): From Crisis to Nationalism? The Conditioned Effects of the COVID-19 Crisis on Neo-nationalism in Europe In: Chinese Political Science Review 6: 20–39. <https://doi.org/10.1007/s41111-020-00169-8>